

Ochrana biokulturní rozmanitosti – nový koncept v ochraně přírody a krajiny?

Biokulturní rozmanitost je přírodní bohatství podmíněné nebo přímo vytvořené činností člověka. Jde o rozvíjející se perspektivu studia vzájemného vztahu mezi lidmi a jejich přírodním prostředím, a to nejen v regionálních ohniscích diverzity a v kulturní krajině, ale také v městském prostředí. Koncept pochází z 90. let 20. století a vznikl s cílem označit rozmanitost života ve všech jejích projevech, biologických, kulturních a jazykových, a ukázat společný vývoj biokulturní rozmanitosti i v tak komplexních sociálně-ekologických systémech, jako jsou města. Nejdůležitějšími výzvami zachování této rozmanitosti jsou ztráty přirozeného prostředí a kulturní krajiny, degradace ekosystémů ve městech a jejich okolí, jakož i odcizení obyvatel měst a ztráta interakce s přírodou.

Itálie je kolébkou nejen renesanční a později barokní architektury, přelévající se přes zahrady a parky do okolní kulturní krajiny, ale i snahy o jejich ochranu. Připomeňme zde Aténskou nebo Benátskou chartu na ochranu památek či Florentskou chartu z r. 1981 o ochraně historických zahrad. Nejinak je tomu i při iniciativě ochrany kulturního dědictví krajiny, která před 20 lety vyústila v přijetí Evropské úmluvy o krajině ve Florencii (20. října 2000, blíže na str. CXVIII této Živy). Ve Florencii v r. 2014 také proběhlo první setkání společného programu k propojení biologické a kulturní rozmanitosti. Odborné schůzky za účelem vypracování závěrečné (Florentské) deklarace se zúčastnilo 42 odborníků ze 14 zemí zastupujících mimo jiné významné mezinárodní organizace na poli ochrany kulturního nebo přírodního dědictví, např. Organizaci pro výživu a zemědělství Spojených národů (FAO),

Mezinárodní radu pro památky a sídla (ICOMOS), Mezinárodní svaz ochrany přírody (IUCN) a Mezinárodní unii lesnických výzkumných organizací (IUFRO). Florentská deklarace (UNESCO a SCBD 2014) byla vypracována s ohledem na závěry setkání a přinesla proto jak politické doporučení pro realizaci programu, tak naznačila některé z nejvýznamnějších otázek výzkumu pro podporu biokulturní rozmanitosti (Agnolletti a Emanuelli 2016). Autoři shrnuli náplň dosavadního výzkumu do tří hlavních okruhů: jak biodiverzita koreluje s jazykovou rozmanitostí, indikátory hodnocení stavu biokulturní rozmanitosti a ochrana a ztráta biokulturní rozmanitosti. Řada globálních ohnisek biologické rozmanitosti („hot-spots“) se nachází v regionech s vysokou rozmanitostí místních obyvatel, kteří hospodaří tradičním způsobem. Obdobně na regionální úrovni ve venkovském prostředí integrace lesního, zemědělského a rybní-

1 Sady ovocných odrůd jsou nejen centrem biodiverzity, ale i významným svorníkem místní komunity (mandloňový sad a mandlovka). Foto Z. Lososová **2 a 3** Hráze rybníků s alejemi starých stromů na Třeboňsku hostí druhy na ně vázané, a představují tak refugia, která z běžných hospodářských lesů prakticky vymizela (obr. 2). Zdejší tradičně obhospodařovaná kulturní krajina trpí novodobou zátěží nadměrného přísunu živin a související intenzifikací rybníčního hospodaření, ale stále je dostatečně atraktivní pro návštěvníky. Poskytuje tak nejen produkční hospodářskou, ale především mimoprodukční rekreační funkci, a to při relativním zachování maloplošných zbytků diverzity vázané na vodní a mokřadní prostředí, rozlehlé rybníční litorály a další přirozené biotopy typické pro tento typ krajiny.

ního hospodaření podmínila nejen využití krajiny, ale i uchování vysoké biodiverzity.

Kulturní krajina vykazuje často typickou mozaikovitost a rozmanitost stanovišť a přítomné jsou v ní mnohdy vzácné druhy na ně vázané, které se zde udržely díky tradičnímu extenzivnímu hospodaření.

Takové krajiny dnes patří k nejohroženějším v Evropě. Změny způsobené intenzifikací hospodářských postupů, chemizací, globalizací plodin, arondací lánů a používáním stále větší a těžší techniky společně s vylidněním hospodářských usedlostí vedou k podobnému obrazu krajiny, jaký známe od nás z doby kolektivizace venkova. Opuštěné malebné usedlosti postavené ještě v palladiánském stylu s jednolitými lány plodin připomínajícími středočeské Polabí, které dnes vidíme ve francouzské Provence nebo italském Toskánsku, jsou názorným příkladem, proč potřebujeme chránit tradiční kulturní krajinu, její obraz (image). Právě rozměr mizějící regionální venkovské krajiny podmíněné tradičním hospodařením, tedy ochrana regionálního uspo-

4 Aleje a stromořadí uchovávají prostorovou paměť krajiny a také krajinnou mozaiku propojují i rozdělují – zásadně tak ovlivňují její prostorové uspořádání. Regionálně podmíněné jsou užitékové aleje ovocných stromů, kulturně podmíněné aleje s „národními“ dřevinami (český dub a lípa, habsburský jírovec) nebo jinak atraktivními exoty (např. platan). Pohledový aspekt jižních krajin vnáší i větrolamy z 50. let 20. století tvořené rychle rostoucím topolem černým vlašským, dnes mnohde dožívajícím.

5 Památné (pamětní) stromy mohou být v centrech obcí a na rozcestích, samostatně či spojené s drobnou sakrální architekturou, ale i na místech, která bylo třeba prostorově vymezit „na pamětnou“ (hranice panství, místo zpravidla tragické události apod.). Mnohé dnes dosahují natolik úctyhodného věku a rozměrů, že si zaslouží respekt a péči.

6 Hřbitovy představují přehlížená centra přírodní i kulturní rozmanitosti. Pod okrasnými dřevinami najdeme pestrou flóru jak domácích, tak prakticky z celého světa (převažuje plastová čínská provenience). Úprava okolí jen dokresluje založení místní komunity, nemusíme promluvit s člověkem, abychom věděli, z jakých kořenů čerpá a žije, jaké jsou místní zdroje a sociální struktura. Řezané květiny odrážejí sezonní a mnohdy i regionálně podmíněné bohatství místních zahrad. Procházka po hřbitově řekne o komunitě víc než sociologický průzkum, není to výběrový vzorek, ale souhrn celku.

7 Trvalkové záhony udržované samovýsevem představují potenciální riziko zdroje nepůvodních druhů, které se mohou šířit pomocí dopravy podél komunikací. Snímky T. Kučery, není-li uvedeno jinak

8 V komunitních zahradách se skloubí užitékové a okrasné zahradní prvky s permakulturou, kompostováním i aktivitami zahrnujícími vzájemnou výpomoc. Foto S. Dvořáčková

řádání krajinného pokryvu s veškerou druhovou diverzitou po staletí vázanou na drobné strukturální prvky, se stal nosným motivem ochrany biokulturní rozmanitosti v uplynulém desetiletí. Nejde jen o zbytkové fragmenty ohrožených ekosystémů, či o charakteristické uspořádání mozaiky krajinného pokryvu a využití půdy, ale zejména o propojení širších vztahů se sídly a zelení, která je obklopuje, případně nově vytvořenými plochami zeleně.

Vývoj náplně nového oboru se však stále posouvá, a tak stejně jako Evropská úmluva o krajině implementovala krajinu sídelní, zájem o biokulturní rozmanitost se z venkovské rurální krajiny posunul k příměstské a posléze i městské krajině. Shodou okolností a šťastné náhody nás jedna z vůdčích osobností oboru Mauro Agnolletti na konferenci v Lednici v r. 2014, kde jsme prezentovali příspěvek o významu městské zeleně pro pestrost avifauny a její vnímání lidmi na příkladu lázeňského města Třeboň, přizval do tematického čísla časopisu Biodiversity and Conservation věnovaného biokulturní diverzitě (Agnolletti a Rotherham 2015). Tehdy téměř okrajové téma o významu městské zelené infrastruktury pro diverzitu ptačí fauny a z ní plynoucí sociální přínos pro společnost (Kučera a kol. 2015) jako kdyby předjímalo následný vývoj, kam se důraz na ochranu biokulturní rozmanitosti bude ubírat. Mnohé naznačuje např. monotematické číslo časopisu Urban Forestry & Urban Greening z dubna 2019 věnované ochraně zelené infrastruktury. Stále naléhavěji se vynořují otázky, jak upravit, přizpůsobit a vytvářet biokulturní rozmanitost v souladu s přeměnou městského prostředí. Vývoj ukazuje, že budoucí společnosti se pravděpodobně budou do značné míry lišit od těch dnešních, což přináší potřebu revize kulturního pohledu na soužití obyvatel s (městskou) přírodou.

Použitá literatura uvedena na webu Živý. Více např. Živa 2012, 4 nebo 2019, 5.